

УДК 378.013.83

UDC 378.013.83

DOI: [10.31475/ped.dys.2019.27.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.06)

ЛЮДМИЛА ТИМЧУК,

доктор педагогічних наук, доцент

*(Україна, Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. М. Коцюбинського, 2)*

LIUDMYLA TYMCHUK,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

*(Ukraine, Chernivtsi, Chernivtsi Yurii Fedkovych National University,
M. Kotsiubynskoho str., 2)*

ORCID: [0000-0002-3122-8150](https://orcid.org/0000-0002-3122-8150)

ІРИНА КУЛІКОВСЬКА,

асистент

*(Україна, Чернівці, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. М. Коцюбинського, 2)*

IRYNA KULIKOVSKA,

Assistant

*(Ukraine, Chernivtsi, Chernivtsi Yurii Fedkovych National University,
M. Kotsiubynskoho str., 2)*

ORCID: [0000-0002-4309-5439](https://orcid.org/0000-0002-4309-5439)

Становлення та розвиток андрагогіки в Україні: історіографічний аналіз

Formation and Development of Andragogy in Ukraine: Historiographic Analysis

У статті здійснено огляд наукових праць, які торкаються історії андрагогіки в Україні, різняться за часом і місцем їх видання, а також за своєрідністю підходу кожного з авторів до досліджуваних педагогічних явищ. Обґрунтовано значний інтерес до проблеми історії освіти дорослих. Проаналізовано дисертаційні роботи з історії освіти дорослих сучасних українських учених та російських дослідників, науковців радянського періоду; дослідження з історії просвітницького руху в Україні та персоналістичного напрямку. У результаті історіографічного аналізу автори констатують новизну терміну «андрагогіка» для української педагогічної лексики й водночас наводять факти вживання дослідниками синонімічних до нього понять у контексті вивчення відомих в українській історії педагогіки та освіти явищ і подій (просвітницького громадського руху, діяльності недільних шкіл, розвитку навчання без відриву від виробництва тощо). Обґрунтовано повноту і доцільність дослідження історії андрагогіки в Україні як наукового напрямку.

Ключові слова: андрагогіка, освіта дорослих, історія андрагогіки в Україні, історіографія.

The article fulfills the historiographical analysis of andragogy formation and development in Ukraine, that is the review of the scientific works that in some way affects the andragogy history, that vary in time and place of their publication, as well as each author's approach originality to the studied educational phenomena. The dissertations on the history of adult education by modern Ukrainian scientists and Russian researchers, scientists of the Soviet period have been analyzed; the researches on the history of educational movement in Ukraine and personality direction have been studied as well. As a result of the historiographical analysis, the researchers' increased attention to adult education as a social and cultural phenomenon with deep historical traditions and heritage has been discovered. It has been investigated that despite the considerable interest of scientists to this issue, there was no usage of the term «andragogy» in the context of their studies, although almost all authors do not sidestep the theory and practice of human learning in the adulthood. Based on the content analysis of scientific papers, the author makes conclusions about the researchers' attention to the phenomenon of adult education and its development history. The author notes that existing works do not involve the use of the concept «andragogy», while at the same time almost all researchers, highlighting the history of adult education (either in the context of social movements, or in the light of the Sunday schools, cooperative education development, etc.), do not side-step the issues on the theory and practice of human learning in adulthood. Thus, the author summarizes the novelty of the term «andragogy» for Ukrainian educational vocabulary.

Key words: adult education, andragogy, history of andragogy, historiography.

Вступ / Introduction. Забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя визнано одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики, окреслених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Про Національну стратегію..., 2013), що активізувало процеси творення української моделі освіти дорослих. Її теоретичним фундаментом є андрагогіка – наукова дисципліна у сфері освіти, яка обґрунтовує специфічні підходи до організації навчання дорослих.

У царині сучасної педагогічної науки андрагогіка зберігає за собою статус порівняно нового напрямку в системі наук про освіту. Традиційно її виникнення пов'язують з іменами зарубіжних дослідників М. Ноулза, Е. Торндайка, П. Джарвіса, Р. Сміта та ін., які в 1950–1960-х рр. започаткували фундаментальні дослідження проблеми навчання людини в дорослому віці. Проте вивчення означеного питання в історико-педагогічному ракурсі виявляє чималі здобутки в цій галузі вітчизняної педагогіки другої половини XIX–XX ст. Аналіз праць та практичної діяльності видатних педагогів Х. Алчевської, М. Галушинського, Є. Мединського, М. Корфа, С. Русової, С. Сірополка, Я. Чепіги, І. Ющицина та багатьох інших засвідчує переконливі факти першості українців у розвитку теорії і практики навчання дорослих (Тимчук Л., 2016). Осмислити надбання минулих епох й об'єктивно оцінити внесок українців у розвиток андрагогіки допоможе її історія.

Загальновідомо, що першою і неодмінною умовою проведення історико-педагогічного дослідження є історіографія проблеми. «Без серйозних історіографічних досліджень, – писав Е. Днепров, – неможливо усвідомити процес розвитку історико-педагогічного знання, виявити в ньому лакуни [прогалини – Л. Т.] й визначити перспективи подальшої роботи в історії педагогіки» (Днепров Е., 1979, с.12).

Мета та завдання / Aims and Tasks. Виходячи з розуміння історіографії як критичного аналізу наукової літератури з конкретної проблеми, здійснимо огляд праць, дотичних до історії андрагогіки в Україні; систематизуємо й узагальнимо їх, щоб з'ясувати ступінь наукової розробки, повноту і достовірність дослідження проблеми становлення і розвитку андрагогіки в Україні.

Методи / Methods. Ефективність історіографічного аналізу забезпечується використанням комплексу дослідницьких методів. Основу історіографії проблеми історії андрагогіки складають специфічні для історико-педагогічного дослідження методи ретроспективного, логіко-системного, хронологічно-структурного та порівняльно-зіставного аналізу наукової літератури, що дозволяє розглядати досліджувані явища в часовій динаміці і встановити ступінь їх наукової розробки. Також для аналітичної обробки джерел дослідження використано загальнонаукові методи – історичний, логічний, наукової класифікації, теоретичного аналізу й синтезу.

Результати / Results. З позиції ретроспективного методу, який передбачає поступове занурення в історичну минувшину, відштовхуючись від сьогодення, історіографічний аналіз наукової літератури, дотичної до проблеми історії андрагогіки в Україні, розпочнемо з огляду сучасних праць.

Вивчення широкої джерельної бази засвідчує, що на даний момент інформаційне поле досліджуваної проблеми є доволі репрезентативним. Історія освіти дорослих в Україні відображена в численних працях сучасних авторів. Серед них виокремимо, насамперед, групу власне історико-педагогічних досліджень, в якій розглянемо дисертаційні дослідження і наукові публікації, що безпосередньо присвячені історії освіти дорослих в Україні, та наукові праці з історії української освіти й виховання, в контексті яких висвітлюються ті чи інші аспекти історії андрагогіки.

Одним із перших у незалежній Україні дослідженням історії освіти дорослих стала докторська дисертація Л. Вовк «Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (II-а половина XIX – 20-ті роки XX століття)» (1995). У праці історичний поступ освіти дорослих проаналізований в площині різних за характером соціально-економічних умов, крізь призму діалектичної єдності загальнолюдських та національних цінностей, на принципах об'єктивності та альтернативності викладу. Закцентовано увагу на ролі в розвитку освіти громадських, громадсько-педагогічних товариств, представників суспільної і педагогічної думки, української прогресивної інтелігенції.

Освіта дорослих розглядається науковцем як неоприсутнена, остаточно незреалізована ідея розвитку особистості впродовж усього життя (Вовк Л., 1995, с.5). Автор констатує, що запровадження освіти дорослих в Україні (XIX ст.) збігається у часі з появою і розвитком неперервної освіти в Європі, динамічними змінами в науці, соціально-економічних відносинах. Дослідниця виявляє статус освіти дорослих у процесі державотворення і формування українського менталітету: в ній вбачали шлях до демократичної освіти, засіб розвитку особистості, важіль перебудови суспільства, забезпечення державницьких інтересів, ідеалів національної освітньої політики. Вченою доведено, що пошук демократичних форм освітньої діяльності зумовлювався потребами самоорганізації українського соціуму.

Науковий інтерес становить порівняльний аналіз розвитку проблеми на різних історичних етапах. Через результати дослідження генези пріоритетних тенденцій освіти визначається

співвідношення цього феномена з державотворенням, суспільним, громадським, національним, духовним, моральним і релігійним життям в Україні. Л. Вовк визначила пріоритетні тенденції, що забезпечили поступальність розвитку освіти в різні історичні періоди, за неоднакових соціокультурних умов, незалежно від характеру суспільно-політичної діяльності й державотворення. Виявлено загальні й специфічні особливості, які склали домінуючу лінію у діяльності представників педагогічної думки й освіти. Вивчено проблему поліфункціональності змісту освіти дорослих як сукупності явищ педагогічної традиції та соціально-культурологічних впливів, характерних для конкретних етапів української історії.

Ключовим концептом роботи Л. Вовк став розгляд історії освіти дорослих у контексті культурно-національного питання. Освіта дорослих охарактеризована як неформальна ланка освіти, діяльність позаінституційних закладів, що зайняли «помітне місце в загальноосвітньому, культурному житті суспільства, в історії духовності українського народу» (Вовк Л., 1994, с.222). Формування української традиції навчання дорослих презентовано як модель втілення педагогічної спроби структурування загальнонаукових знань навколо ідеї осмислення факту українства.

Фокусуючи матеріали й результати дисертаційного дослідження Л. Вовк у ракурсі заявленої нами проблеми, констатуємо, що в аналізованій роботі предметно не розглядаються питання наукової розробки теорії і практики освіти дорослих. Не вживається термін «андрагогіка», проте використовуються поняття «позашкільна освіта», «політосвіта», «культосвіта», якими в досліджуваній період позначали діяльність, пов'язану з навчанням і просвітою дорослих. Має місце аналіз підходів до конструювання змісту освіти дорослих, відзначаються такі його прогресивні риси, як демократизм, національно-освітнє спрямування, загальнонаукова, суспільна та культурологічна спрямованість (Вовк Л., 1994, с.127). Проте автор стверджує, що питання змісту освіти дорослих у досліджуваній період «не знайшло належного теоретичного обґрунтування» (Вовк Л., 1994, с.127). Цю тезу спробуємо спростувати в наших дослідженнях, не маючи наміру вступати в наукову дискусію із автором, а навпаки, доповнити існуюче історико-педагогічне знання новими ідеями, забезпечуючи його всебічність і цілісність.

Проблемі історії освіти дорослих в Україні присвячена ще одна докторська дисертація - «Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні» (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), виконана Л. Сігаєвою (Сігаєва Л., 2010). У роботі проаналізовано становлення та розвиток освіти дорослих в Україні впродовж означеного періоду, виявлено тенденції та особливості, пов'язані із соціально-економічним становищем та культурним поступом держави; розглянуто базові поняття проблеми освіти дорослих та простежено їх трансформацію на різних історичних етапах; обґрунтовано методологічні засади; проаналізовано національні, загальноєвропейські й світові чинники, що зумовили розвиток освіти дорослих в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Провідними в розвитку освіти дорослих в Україні в другій половині ХХ століття Л. Сігаєва розглядає такі тенденції, як: ліквідація неписьменності; зростання кількості загальноосвітніх вечірніх шкіл для дорослих; прагнення дорослих до постійного навчання; централізація управління в справі освіти дорослих; уніфікація навчальних планів та програм, політизація навчання; розповсюдження ідеї неперервного навчання; поява нових форм навчання для дорослих та нових технологій в освіті. Як тенденції розвитку освіти дорослих на початку ХХІ ст. авторка аналізує і такі аспекти: реалізація системного підходу до розвитку освіти дорослих в Україні; розвиток освіти дорослих в Україні в контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів; зв'язок пріоритетних завдань освіти дорослих із процесами глобалізації та інформатизації суспільства; використання системи вищої освіти в Україні для розбудови фундаменту освіти дорослих; навчання безробітних; європейське та міжнародне співробітництво та інтеграція; вплив соціально-економічних трансформацій на структуру, завдання та зміст освіти дорослих; упровадження інформаційних технологій в освіту дорослих; посилення функції соціального захисту людини. В роботі представлено вичерпну характеристику структури освіти дорослих в Україні, розглянуто потенціал освіти дорослих у сфері соціального захисту населення; визначено роль Всеукраїнського координаційного бюро міжнародної суспільно-державної програми «Освіта дорослих в Україні», обґрунтовано перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Українській державі.

Масштабністю й глибиною вражає спектр висвітлених у роботі Л. Сігаєвої аспектів розвитку освіти дорослих. Насамперед привертає увагу ґрунтовний науковий аналіз проблеми, в ході якого систематизовано й структуровано базові поняття дослідження, теоретично обґрунтовано дефініцію «освіта дорослих» на інституційному, соціальному, процесуальному та особистісно значущому рівнях.

Примітними також є значно ширші, ніж зазначено темою, географічні межі дослідження – окремий розділ присвячений висвітленню розвитку освіти в зарубіжних країнах (США, країнах Європейського Союзу, Російській Федерації) й обґрунтуванню значення їхнього досвіду для

України. Такий підхід, на нашу думку, забезпечив авторці реалізацію цілісності загальносвітового та національного й водночас дозволяє читачеві одержати комплексне уявлення про об'єкт дослідження.

Крім цього, попри заявлений період (друга половина XX – початок XXI ст.), матеріали дисертації фактично простежують історію освіти дорослих в Україні з часів просвітництва у XVIII ст. до сьогодення.

Очевидно, що такий комплексний підхід презентує освіту дорослих як багатфункціональну систему, цілісний культурно-історичний, суспільний феномен.

Зазначимо, що авторка не розглядає освіту дорослих як конкретний науковий напрям на теренах української історії. У тексті окреслені історичні аспекти розвитку андрагогіки, проте вони стосуються зарубіжжя й співзвучні із загальноприйнятою тезою щодо початку розвитку андрагогіки в другій половині XX століття й першості зарубіжних дослідників (М. Ноулза, Е. Торндайка, П. Джарвіса, Р. Сміта та ін.) у науковій розробці питань навчання людини в дорослому віці.

Водночас сама ж дослідниця стверджує, що в другій половині XIX – на початку XX століття «формувався теорія освіти дорослих завдяки участі в теоретичних і практичних пошуках прогресивних представників педагогічної думки – К. Ушинського, М. Пирогова, М. Драгоманова, Х. Алчевської, Б. Грінченка, Т. Лубенця, С. Русової та ін.» (Сігаєва Л., 2010, с.30).

Однак чималий досвід і здобутки педагогічної науки в галузі навчання дорослих, накопичений в майже столітній період (з другої половини XIX до середини XX ст.), Л. Сігаєва розглядає тільки як «історичний контекст розвитку освіти дорослих в Україні» (Сігаєва Л., 2010, с.225).

Також привертає увагу наступна теза авторки, яка певним чином характеризує позитивні тенденції у сфері навчання дорослих у дореволюційний період: «Становлення і розвиток системи освіти дорослих, широка й різнобічна практика в цій галузі в післяреволюційний період стали потужними стимулами для розвитку спочатку теорії освіти й навчання дорослих (дидактики), а потім інтегральної науки андрагогіки» (Сігаєва Л., 2010, с.225).

Далі, висвітлюючи стан проблеми вже в післяреволюційні роки (1918–1940), Л. Сігаєва зазначає, що розвиток різноманітних організаційних форм освіти дорослих гостро актуалізував «потребу розробки цілого ряду актуальних питань педагогіки дорослих, особливо її дидактики. В роботах багатьох педагогів і організаторів народної освіти 20-х років XX ст. (А. Зільберштейн, Г. Ващенко, П. Каптерев, Н. Крупська, Є. Мединський та ін.) було висунуто положення про те, що навчання дорослих не може будуватися на основі принципів і положень дидактики, яка історично створювалася для масової школи» (Сігаєва Л., 2010, с.209).

Однак, знову заперечення: «...це положення, – пише Л. Сігаєва, посилаючись на російських авторів (В. Подобєда, Н. Литвинову), – в ті роки не могло дістати розгорнутого наукового обґрунтування, оскільки теорія освіти дорослих може розвиватися тільки спираючись на суміжні з нею науки (соціологію, соціальну педагогіку та психологію, вікову психологію дорослих, ергономіку та ін.), які в 20-ті рр. XX ст. ще не були розвинуті» (Сігаєва Л., 2010, с.209).

Важко погодитися з такою позицією. Її дискусійність виявляється, насамперед, у ході звернення до праць указаних у попередній цитаті авторів, зміст яких акумулює вагомі напрацювання вітчизняної педагогіки в галузі теорії і практики навчання дорослих (про що, й власне, піде мова в наступних підрозділах нашого дослідження). Та й наведений Л. Сігаєвою далі за текстом дисертації переконливий емпіричний матеріал щодо масштабного розгортання мережі навчальних закладів для дорослих різних рівнів і типів, розвитку нових форм освіти дорослих апріорі підтверджує вірогідність теоретичної розробки питань навчання дорослих.

Попри означені суперечності, констатуємо високу наукову й пізнавальну цінність фундаментального дослідження Л. Сігаєвої. А виявлені моменти оцінюємо як позитивні з погляду визначення зони дотику в суміжних наукових дослідженнях. Крім того, вищенаведене окреслює й ступінь наукової новизни нашого дослідження.

Принагідно зазначимо, що в якості суміжних також розглядаємо кандидатські дисертації Л. Шинкаренко та О. Мартіросян.

Зокрема, в роботі Л. Шинкаренко «Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (1946–2007 рр.)» (2010) простежено еволюційні й модернізаційні процеси в системі освіти дорослих вказаного періоду, представлені закладами формальної освіти (вечірні, заочні школи) й громадськими інституціями (народні університети та інші заходи товариства «Знання»). У межах досліджуваного періоду окреслено три етапи й виявлені характерні риси розвитку освіти дорослих на кожному з них. Серед позитивних розглядаються варіативність і диверсифікація, тобто різноманітність напрямів, типів, видів як навчальних закладів, так і програм освіти дорослих, форм і методів роботи з ними; полісуб'єктність. Недоліками в розвитку освіти дорослих досліджуваного періоду авторка називає надмірну заідеологізованість, перебування освіти

дорослих під жорстким контролем правлячої комуністичної партії, брак системності в освіті дорослих, оскільки її ланки органічно не пов'язувалися між собою, відрив її від світового досвіду. Серед недоліків Л. Шинкаренко також вказує на «слабку розробку теорії освіти дорослих, наслідком чого було механічне перенесення методів середньої школи в освіту дорослих» (Шинкаренко Л., 2010, с.74). Твердження не є безпідставним, що, власне, й виявляла практична діяльність шкіл для дорослих. Однак несправедливим буде заперечення серйозних результатів, яких досягла радянська педагогіка в науковій розробці проблем освіти дорослих, що здійснювалася у форматі педагогіки дорослих та теорії безперервної освіти. З огляду на предмет дослідження, цей аспект у дисертації Л. Шинкаренко не розкритий.

Основний зміст роботи О. Мартіросян «Організаційно-педагогічні засади розвитку освіти дорослих в Україні (20-50-ті рр. XX століття)» (2013) складає аналіз структурних і змістових параметрів розвитку освіти дорослих в Україні в окреслений період. Заслугує на увагу уточнена автором структура організації освіти дорослих в Україні в 1920-50-і рр., аналіз організаційно-педагогічних засад функціонування навчальних закладів для дорослих різних типів і рівнів та нормативно-правових документів, які їх визначали. На основі переконливої джерельної бази О. Мартіросян розкриває стан навчально-методичного забезпечення системи освіти дорослих у радянський період; позитивно оцінює внесок педагогів у розробку і впровадження у практичну роботу з дорослими відмінних від шкільних інноваційних методів навчання, створення навчальної літератури для дорослих тощо.

Науковий пошук педагогів-практиків 20-50-х рр. XX ст., за висновками О. Мартіросян, був спрямований на науково-методичне забезпечення освіти дорослих, що передбачало розробку дидактичних принципів навчання дорослих, вивчення та узагальнення передового досвіду роботи, створення методичних центрів, які надавали допомогу вчителям літературою, наочністю, приладдям; розширення мережі нових навчальних закладів для дорослих (інститути передового досвіду, народні університети, педагогічні та професійно-технічні училища), поширення загальнокультурних знань серед дорослого населення. Ці аспекти знайшли глибоке і всебічне висвітлення в дисертації, причому з очевидним акцентом на навчально-методичному забезпеченні. Щодо наукового аспекту, то він у роботі не розкритий, оскільки цього, власне, й не передбачала логіка дослідження.

У зв'язку із зазначеним, констатуємо, що суміжні до нашої проблеми (за схожістю тематики, близькістю об'єкта, пересіченням хронологічних меж) історико-педагогічні дисертаційні дослідження сучасних українських учених Л. Вовк, Л. Сігаєвої, Л. Шинкаренко та О. Мартіросян не висвітлюють аспектів, заявлених нами як недосліджені, а саме: не розглядають розвиток освіти дорослих в ракурсі андрагогіки – наукової теорії і практики.

Водночас, враховуючи потужний історико-педагогічний потенціал результатів названих дисертаційних досліджень, приймаємо їх як важливу документальну та джерельну базу вивчення історії андрагогіки в Україні.

У такому ж статусі розглядаємо історико-педагогічні дослідження, які розкривають історію освіти дорослих у регіонах України, зокрема, праці Є. Поточни (1999), І. Воробець (2001), Л. Тимчук (2005).

У докторській дисертації польського педагога Є. Поточни «Розвиток освіти дорослих у Галичині (1867–1918 рр.)» (1999) простежено еволюційні процеси становлення й розвитку освіти дорослих у цьому регіоні періоду австро-угорської доби; всебічно розкрито передумови, виявлено й охарактеризовано загальні тенденції розвитку; здійснено аналіз змісту, організаційних форм і методів освіти дорослих. Значна увага в дослідженні звернена на цілісний аналіз діяльності українських та польських громадських організацій і товариств у сфері освіти дорослих, розкрита їх роль у розвитку теорії і практики освіти дорослих у Галичині.

Висвітленню історії освіти в Східній Галичині в хронологічно розширений період – 1891–1939 рр. – присвячена кандидатська дисертація І. Воробець «Освіта дорослих у Галичині (1891–1939 рр.)» (2001). У роботі проаналізовано зміст, методи, форми освіти дорослих, її науково-методичне та кадрове забезпечення. Також висвітлено освітню діяльність українських культурно-освітніх товариств, громадських діячів серед дорослого населення краю.

Регіональний аспект представлений і в кандидатській дисертації Л. Тимчук «Організаційно-педагогічні засади розвитку української освіти дорослих на Буковині (1869–1940 рр.)» (2005). Традиційно для історико-педагогічних досліджень, охарактеризовано передумови розвитку освіти дорослих у краї в означені роки; розроблено періодизацію і виявлено основні тенденції розвитку; простежено еволюцію форм і змісту освіти дорослих; обґрунтовано сформованість системи освіти дорослих, яка характеризувалася ступеневістю і об'єднувала інституції формальної і неформальної освіти.

Важливим джерелом вивчення історії освіти в Україні є наукові дослідження з історії

української освіти й педагогіки. Особливу групу серед них складають праці, присвячені історії просвітницького руху. Їх авторами є відомі в Україні вчені Л. Березівська (1999), С. Дмитренко (2000), Н. Коляда (2004), Н. Побірченко (2001), С. Черкасова (2001).

Зокрема, в дослідженні Л. Березівської «Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX століття)» (Березівська, Л., 1999) розкрита боротьба просвітницьких об'єднань за українську національну школу; проаналізований зміст і форми роботи різних типів просвітницьких осередків (науково-просвітницькі, науково-педагогічні, професійні вчительські); обґрунтована їх визначальна роль у розвитку освіти дорослих – поширенні загальної грамотності серед дорослого населення, популяризації наукових знань, організації масштабної культурно-просвітницької роботи, спрямованої на всебічний розвиток і самовдосконалення особистості.

Аналогічний аспект – роль громадських організацій в розвитку освіти дорослих в Україні – висвітлений також у дослідженні С. Дмитренко «Громадсько-просвітницька діяльність української інтелігенції в Лівобережній Україні другої половини XIX століття» (Дмитренко С., 2000). Аналізуючи головні напрями просвітницько-педагогічної діяльності інтелігенції (меценатство, освітньо-педагогічні дискусії, відкриття народних шкіл, створення підручників, посібників, літератури для народу з різних галузей знань, організація благодійних вечорів, концертів, вистав, створення бібліотек, відстоювання на державному рівні прав української мови тощо), автор звертає особливу увагу на діяльність недільних шкіл як однієї з форм освіти дорослих, оцінюючи їх як найяскравіше вираження давнього прагнення українського суспільства до освіти.

Висвітлення окремих питань освіти дорослих на тлі громадсько-просвітницького руху представлено також у докторській дисертації Н. Побірченко «Педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття)» (2001). Автор всебічно розкрила й охарактеризувала основні напрями діяльності Громад (просвітництво, поширення знань, освіта, навчання грамоти широких народних мас), обґрунтувала унікальність громадського руху як провідного чинника й сфери формування національної свідомості й самосвідомості українського народу. В роботі значна увага приділена засобам досягнення визначеної мети громадівцями, серед яких – організація українських недільних шкіл, поширення українського слова через друковані видання, створення українських підручників, боротьба за впровадження української мови в навчальні заклади, створення національної школи, а в цьому контексті – розвиток змісту, форм і методів навчання дітей та дорослих. Таким чином, матеріали дослідження Н. Побірченко виявляють провідну роль громадівців у розвитку освіти дорослих, що полягала в поширенні просвітницько-педагогічних ідей серед суспільного загалу, сприянні педагогізації свідомості широких кіл населення.

Освіта дорослих як напрям громадської діяльності студентства представлена в дисертації С. Черкасової «Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2001). На основі матеріалів дослідження авторка стверджує, що важливим напрямом просвітницько-педагогічної роботи студентських громадських організацій було підвищення освітнього рівня населення, яке здійснювалося шляхом друкування й розповсюдження українських букварів, творів видатних українських письменників, проведення народних читань, публічних лекцій, бесід, організацію недільних шкіл та курсів підготовки до вступу в університет тощо.

Дисертація Н. Коляди «Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)» (2004) всебічно й цілісно висвітлює діяльність недільних шкіл як унікального феномену української історії. У роботі розкрито особливості організації недільних шкіл, проаналізовано їх навчально-методичне забезпечення, висвітлено роль прогресивних діячів і учнів недільних шкіл у підвищенні загальноосвітнього й культурного рівня населення. У результаті всебічного вивчення проблеми авторка стверджує, що недільні школи другої половини XIX – початку XX ст. виступили ареною апробації, запровадження та популяризації педагогічних інновацій, серед яких – зміст, форми та методи навчання дорослого населення.

Попри те, що в роботі не використовується термінологія, співзвучна андрагогічній (в тексті зустрічається формулювання «дидактика недільного навчання»), науковий доробок Н. Коляди розглядаємо як важливе джерело історії української андрагогіки, що акумулює переконливий фактаж започаткованих уже в той період процесів науково-теоретичного осмислення питань навчання людини в дорослому віці.

Деякі питання розвитку освіти дорослих як напряму культурно-просвітницької діяльності громадських об'єднань знайшли відображення в наукових дослідженнях, присвячених історії просвітництва й громадсько-культурного руху на теренах Західної України (Г. Білавич, Д. Герцюк, В. Звоздецька, З. Нагачевська, Б. Савчук, О. Яцина).

Важливим сегментом української історіографії є дослідження персоналістичного напряму.

Цікавими з погляду історії вітчизняної андрагогіки є дисертаційні роботи Г. Груць «С. Русова і просвітительський рух в Україні (теоретико-методологічні проблеми)» (1999), О. Джус «Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції» (1922–1940 рр.) (2001), Р. Кіри «Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка» (2001), В. Ковальчук «Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність М. Галушинського» (2004), Л. Платаш «Педагогічні ідеї та освітня діяльність Омеляна Поповича (1856–1930)» (2009), О. Попельнюха «Педагогічна і просвітницька діяльність М. О. Корфа в контексті розвитку вітчизняної школи» (2009), Т. Шоліної «Педагогічні ідеї та освітньо-громадська діяльність Степана Смалья-Стоцького (1859–1938)» (2011), публікації Н. Богданець-Білокаленко, З. Гіптерс, Б. Ступарика та ін.

Персоналії, життя і діяльність яких стали предметом історико-педагогічних досліджень, займають визначальне місце в розробці теорії і практики освіти дорослих і заслуговують на статус засновників української андрагогіки й організаторів освіти дорослих.

Багатий фактичний матеріал щодо стану освіти дорослих у різні часи накопичено в сучасних історичних дослідженнях, увага яких звернена на такий феномен вітчизняної історії, як ліквідація неписьменності (Гололобов В., 1998).

Загальний огляд досліджень, дотичних до питань історії андрагогіки в Україні, був би неповним без історико-педагогічних розвідок сучасних російських авторів та дослідників радянського періоду. Зокрема, праці С. Вершловського (1998), Т. Ганіної (2000), С. Змеєва (2000), Б. Любимова, В. Подобеда, Н. Литвиної, Є. Тонконогої (Подобед В., 2000), М. Попиної (2003) висвітлюють різні аспекти становлення та розвитку освіти дорослих упродовж різних історичних періодів, розкривають і обґрунтовують вагомі здобутки в цій сфері.

Хоча дослідники акцентують увагу саме на російській історії, з урахуванням історичних особливостей формування адміністративно-територіального устрою України, не виправданим з нашого боку було б трактування цих праць як таких, що присвячені власне зарубіжній (тобто російській) історії освіти дорослих.

Так, опрацювання матеріалів і результатів наукових пошуків зазначених учених підтверджує, що у дослідженнях, хронологічні рамки яких охоплюють період від XVIII ст. і майже все XX ст., ті чи інші явища й події, пов'язані з освітою дорослих, висвітлюються у контексті процесів і досягнень чи то російської, чи радянської школи й педагогіки. Водночас для обґрунтування важливих наукових висновків російські колеги опираються на величезний масив першоджерел і документально засвідчених процесів, які чи за авторством чи територіально пов'язані з Україною. Наприклад, у дисертації М. Попиної «Розвиток недільних шкіл у Росії як форми освіти дорослих» (2003) поява недільних шкіл трактується як перший етап становлення системи освіти дорослих у Росії (Попинова М., 2003, с. 3). Характерно, що, здійснюючи всебічний аналіз діяльності недільних шкіл, серед багатьох авторка приділяє значну увагу київським недільним школам, а також Харківській приватній жіночій школі Х. Алчевської. Саме ця школа, за оцінкою російської дослідниці, «зіграла виключну роль у побудові освітньо-виховної концепції шкіл дорослих» (Попинова М., 2003, с. 196). Попри визнання історичного значення українських недільних шкіл та досягнень української педагогічної думки в галузі навчання дорослих, авторка ніде не використовує прикметниковий ідентифікатор «українські».

Аналогічна ситуація спостерігається із репрезентацією цілого ряду педагогів (К. Ушинського, М. Пирогова, Х. Алчевської, М. Корфа, Т. Лубенця, С. Сірополка, Г. Фальборка) як власне російських («русских») діячів або «видатних педагогів Росії», хоча, як відомо, одні з них мають українські коріння, інші працювали на українській території й торували шлях української освіти і науки тощо.

Відразу зазначимо, що вище викладене не розцінюємо як прояви реакції російської науки щодо української (хоч, на жаль, сьогодні мають місце прикрі явища «перетягування» і переписування історії). Тут інше. Якщо освіту дорослих ми розглядаємо як важливу сферу суспільного життя, рушійну силу суспільних перетворень і т.ін., то цілком закономірним, зважаючи на конкретні історичні обставини, є те, що досліджувані явища в відомі періоди висвітлюються в ракурсі конкретної державної ідеології, освітньої політики (зокрема, Російської імперії, СРСР).

Розуміємо, що в межах певного періоду не завжди вдається чи й навіть не доцільно диференціювати ті чи інші події і надбання за критерієм «наше-їхне». Наприклад, відома в історії 1920-х рр. кампанія ліквідації неписьменності, що стосувалася насамперед дорослого населення, централізовано по всій території тодішньої Радянської держави регулювалася єдиною нормативно-правовою базою й науково-методичними засадами. Звідси спроби чітко розділити педагогічний спадок за територіальною приналежністю ускладнюються спільністю джерельної бази. Як відомо, за радянських часів педагогічна література й періодика переважно видавалися в Москві,

Ленінграді (значно рідше в Харкові, Києві), з подальшим розповсюдженням на теренах усього СРСР (це, зокрема, підтверджують і бібліотечні фонди).

Однак це не означало абсолютного монізму в розвитку освіти дорослих. Природно, кожна місцевість мала свою специфіку, що знайшло відображення у теоретичних узагальненнях та обґрунтуваннях.

Щоб зрозуміти сутність і ступінь досягнень української науки й практики в галузі андрагогіки, історико-педагогічні праці російських авторів розглядаємо в якості історіографічних джерел нашого дослідження.

У такій же якості нами піддавалися вивченню праці з історії освіти дорослих, датовані радянським періодом. Зазначимо, що, на відміну від сучасності, таких досліджень у радянській педагогіці було небагато. Предметно історія освіти дорослих досліджена в працях лише двох авторів 70-х рр. ХХ ст.: І. Дронов (дисертація «Основні етапи історичного розвитку загальноосвітньої школи дорослих (1859-1971 рр.)» (1972) та П. Горностаєв (дисертація і навчальні посібники «Про теорію загальної освіти дорослих до Жовтня і в перші роки після революції» (1974), «Розвиток теорії загальної освіти дорослих в СРСР (1917-1931)» (1974).

У дисертації А. Шпортенко «Розвиток освіти дорослих в Українській РСР (1917–1967)» (1970) висвітлена історія становлення і розвитку навчання без відриву від виробництва.

Історії навчання працюючої молоді й дорослих також присвячені праці Я. Трепаліна «Основні етапи розвитку системи загальної і спеціальної освіти без відриву від виробництва» (1958) та І. Наумченка «З історії виникнення і розвитку шкіл навчання дорослих без відриву від виробництва» (1970).

Частково проблеми освіти дорослих висвітлені в контексті дослідження життєдіяльності й педагогічної спадщини Х. Алчевської, чому, зокрема, присвячені праця О. Мазуркевича «Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Д. Алчевська та її сподвижники» (1963) і дисертаційне дослідження М. Мухіна «Недільна школа Х. Д. Алчевської та її роль у становленні освіти дорослих (1862–1919)» (1977).

До переліку праць радянського періоду, які висвітлюють окремі аспекти історії освіти дорослих, варто віднести також дисертаційні дослідження істориків Я. Пічкурєнко «Роль недільних шкіл і вечірніх курсів для робітників у визвольному русі Росії (1859–1903 рр.)» (1953) та В. Білана «Недільні школи на Україні (1859–1862 рр.)» (1967).

Обговорення / Discussion. Узагальнюючи викладений матеріал, зазначимо, що проблеми андрагогіки як теорії і практики навчання дорослої людини наразі набувають популярності в Україні й стали предметом наукових досліджень за авторством таких учених, як: В. Андрущенко, С. Архипова, І. Бех, С. Болтівець, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, С. Сисоева, Л. Сігаєва, М. Солдатенко, Л. Суценко, Г. Філіпчук (філософські й теоретико-методологічні основи освіти дорослих у системі неперервної освіти); В. Аніщенко, Н. Бібік, І. Воротникова, Г. Гребенюк, І. Дмитренко, М. Лапенюк, Л. Набока, В. Олійник, Н. Протасова, В. Пуцов (андрагогічні основи післядипломної професійної освіти); С. Архипова, О. Вербицький, Т. Григор'єва (особливості і технології навчання дорослої людини); Д. Антонова, Н. Бідюк, М. Борисова, В. Давидова, Т. Десятов, Т. Зотова, С. Коваленко, О. Огієнко, І. Сагун, А. Сбруєва, О. Сухомлинська, І. Фольварочний, О. Хахубія, Н. Шугалій (порівняльна андрагогіка й компаративістські дослідження). Водночас здійснений у даній публікації огляд наукових праць дає підстави стверджувати про доцільність виокремлення в системі національного гуманітарного знання такого напрямку, як історія андрагогіки в Україні, що зберігає велику кількість цінних і перевірених часом ініціатив у сфері навчання дорослих і презентує освіту дорослих як соціокультурний феномен з глибокими історичними традиціями і надбаннями. Повноту і достовірність дослідження означеного напрямку підтверджує багатогранна джерельна база, представлена науковими працями, які так чи інакше торкаються історії андрагогіки в Україні, різняться за часом і місцем їх видання, а також за своєрідністю підходу кожного з авторів до досліджуваних педагогічних явищ.

Висновки / Conclusions. Отже, на основі здійсненого аналізу, історіографію проблеми становлення і розвитку андрагогіки в Україні розглядаємо як сукупність таких груп наукової літератури: 1) дисертаційні роботи з історії освіти дорослих сучасних українських учених (Л. Вовк, І. Воробець, О. Мартіросян, Л. Сігаєва, Л. Шинкаренко), російських дослідників (С. Змеев, Я. Петрова, В. Подобед, М. Пошинова, Є. Тонконога), радянських науковців (П. Горностаєв, І. Дронов, І. Наумченко, Я. Трепалін, А. Шпортенко); 2) дослідження з історії просвітницького руху в Україні (Л. Березівська, Д. Герцюк, Г. Білавич, С. Дмитренко, Н. Коляда, Н. Побірченко, С. Черкасова) та персоналістичного напрямку (Г. Груць, О. Джус, В. Ковальчук, О. Мазуркевич, М. Мухін, О. Попельнюх та ін.); 3) наукові розвідки з історії ліквідації неписьменності (В. Гололобов).

Аналіз їх змісту засвідчує присутність такого феномена, як освіта дорослих у вітчизняній історії, та постійний інтерес теоретиків і практиків до неї. Очевидним також є те, що в розрізі названих праць не простежується використання самого поняття «андрагогіка». Проте, майже всі автори, висвітлюючи історію освіти дорослих (чи в контексті громадського руху, чи крізь призму діяльності недільних шкіл, розвитку навчання без відриву від виробництва та ін.), не оминають питань теорії і практики навчання людини в дорослому віці.

Аналізований масив наукової літератури предметно репрезентує історію розвитку андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в Україні й розкриває широкі горизонти для подальших досліджень.

Список використаних джерел і літератури:

- Березівська, Л. Д.** (1999). *Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX ст.)*. Київ [in Ukrainian].
- Білан, В. Т.** (1967). *Недільні школи на Україні (1859–1862 рр.)*. (Автореф. дис. канд. істор. наук). Київ [in Ukrainian].
- Вершловский, С. Г.** (1998). Андрагогіка: етапи становлення. *Новые знания*, 4, 12–17 [in Russian].
- Вовк, Л. П.** (1994). *Історія освіти дорослих в Україні: Нариси*. Київ [in Ukrainian].
- Вовк, Л. П.** (1995). *Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (II-а половина XIX – 20-ті роки XX століття)*. (Дис. д-ра пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Воробець, І. В.** (2001). *Освіта дорослих у Галичині (1891–1939 рр.)*. (Дис. канд. пед. наук). Івано-Франківськ [in Ukrainian].
- Ганина, Т. В.** (2000). *Педагогические взгляды и деятельность Е. Н. Медынского в области внешкольного образования*. (Дисс. канд. пед. наук). Коломна [in Russian].
- Гололобов, В. М.** (1998). *Ліквідація неписьменності серед дорослого населення України у 20-х роках*. (Дис. канд. іст. наук). Харків [in Ukrainian].
- Горностаев, П. В.** (1974). *Развитие теории образования взрослых в СССР (1917–1931 гг.)*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Москва [in Russian].
- Дмитренко, С. М.** (2000). *Громадсько-просвітницька діяльність української інтелігенції в Лівобережній Україні другої половини XIX століття*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Івано-Франківськ [in Ukrainian].
- Днепров, Э. Д.** (1979). *Советская литература по истории школы и педагогике дореволюционной России (1918–1977): библиографический указатель*. Москва: Академия педагогических наук, НИИ общей педагогики [in Russian].
- Дронов, И. Т.** (1972). *Основные этапы исторического развития общеобразовательной школы взрослых (1959–1971 гг.)*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Москва [in Russian].
- Змеев, С. И.** (2000). *Становление андрагогики (Развитие теории и технологии обучения взрослых)*. (Дисс. д-ра пед. наук). Москва [in Russian].
- Коляда, Н. М.** (2004). *Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Мазуркевич, О. Р.** (1963). *Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Д. Алчевська та її сподвижники*. Київ [in Ukrainian].
- Мартіросян, О. І.** (2013). *Організаційно-педагогічні засади розвитку освіти дорослих в Україні (20-50-ті рр. XX століття)*. (Дис. канд. пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Мухин, М. И.** (1977). *Воскресная школа Х. Д. Алчевской и ее роль в становлении образования взрослых (1862–1919 гг.)*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Киев [in Russian].
- Наумченко, И. Л.** (1970). *Из истории возникновения и развития школ обучения взрослых и молодежи без отрыва от производства*. Москва [in Russian].
- Пичуренко, Я. Л.** (1953). *Роль воскресных школ и вечерних курсов для рабочих в освободительном движении России (1859–1903 гг.)*. (Автореф. дисс. канд. ист. наук). Москва [in Russian].
- Побірченко, Н. С.** (2001). *Педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття)*. (Дис. д-ра пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Подобед, В. И.** (Ред.) (2000). *Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики (Т. I. Социально-экономические и правовые предпосылки развития образования взрослых. Кн. 1. История развития образования взрослых в России)*. Санкт-Петербург: ИОВ РАО [in Russian].
- Попинова, М. В.** (2003). *Развитие воскресных школ в России как формы образования взрослых: середина XIX – начало XX веков*. (Дисс. канд. пед. наук). Москва [in Russian].
- Поточни, Є.** (1999). *Розвиток освіти дорослих в Галичині (1867–1918 рр.)*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].
- Сігаєва, Л. Є.** (2010). *Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)*. (Дис. д-ра пед. наук). Київ [in Ukrainian].
- Тимчук, Л. І.** (2005). *Організаційно-педагогічні засади української освіти дорослих на Буковині (1869–1940 рр.)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Івано-Франківськ [in Ukrainian].
- Тимчук, Л. І.** (2016). *Становлення та розвиток андрагогіки як теорії і практики освіти дорослих в*

Україні (кінець XIX–XX століття). (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Тернопіль [in Ukrainian].

Трепалін, Я. А. (1958). Основные этапы развития системы общего и специального образования без отрыва от производства. *Известия Воронежского педагогического университета*, 25, 117–157 [in Russian].

Черкасова, С. О. (2001). *Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина XIX – початок XX ст.)*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Харків [in Ukrainian].

Шинкаренко, Л. І. (2010). *Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (1946–2007 рр.)*. (Дис. канд. пед. наук). Київ [in Ukrainian].

Шпортенко, А. М. (1970). *Развитие обучения взрослых в Украинской ССР (1917–1967 гг.)*. (Автореф. дисс. канд. пед. наук). Киев [in Russian].

References:

Berezivska, L. D. (1999). *Osvitno-vykhovna diialnist kyivskykh prosvitnytskykh tovarystv (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)*. [Educational and Training Activities of Kyiv Educational Societies (the Second Half of XIX – the Beginning of XX Century)]. Kyiv [in Ukrainian].

Bilan, V. T. (1967). *Nedilni shkoly na Ukraini (1859–1862)* [Sunday Schools in Ukraine (1859–1862)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Vershlovskii, S. G. (1998). *Andragogika: etapy stanovleniya* [Andragogy: Stages of Formation]. *Novyye znaniya – New Knowledges*, 4, 12–17 [in Russian].

Vovk, L. P. (1994). *Istoriia osvity doroslykh v Ukraini: Narysy* [The History of Adult Education in Ukraine: Essays]. Kyiv [in Ukrainian].

Vovk, L. P. (1995). *Henezys prioritetnykh tendentsii osvity doroslykh v Ukraini (II-a polovyna XIX – 20-ti roky XX stolittia)* [The Genesis of Adult Education Priority Trends in Ukraine (the Second Half of XIX – the 1920-s)]. (Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Vorobets, I. V. (2001). *Osvita doroslykh u Halychyni (1891–1939)* [Adult Education in Halychyna (1891–1939)]. (Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Ganina, T. V. (2000). *Pedagogicheskiye vzglyady i deyatelnost' Ye. N. Medynskogo v oblasti vneshkol'nogo obrazovaniya* [Pedagogical Views and Activities of E. N. Medynskiy in the Field of Out-of-School Education]. (Candidate's thesis). Kolomna [in Russian].

Hololobov, V. M. (1998). *Likvidatsiia nepysmennosti sered dorosloho naselennia Ukrainy u 20-kh rokakh* [Elimination of Illiteracy Among the Adult Population of Ukraine in the 1920-s]. (Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

Gornostayev, P. V. (1974). *Razvitiye teorii obrazovaniya vzroslykh v SSSR (1917–1931.)* [Development of the Theory of Adult Education in the USSR (1917–1931)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Moskva [in Russian].

Dmytrenko, S. M. (2000). *Hromadsko-prosvitnytska diialnist ukrainskoi intelihentsii v Livoberezhnii Ukraini druhoi polovyny XIX stolittia* [Socio-Educational Activities of Ukrainian Clerisy in Left-Bank Ukraine of the Second Half of the XIX Century]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Dneprov, É. D. (1979). *Sovetskaya literatura po istorii shkoly i pedagogike dorevolucionnoy Rossii (1918–1977): bibliograficheskij ukazatel'* [Soviet Literature on the History of the School and the Pre-Revolutionary Russia Pedagogy (1918–1977): Bibliographic Index]. Moscow [in Russian].

Dronov, I. T. (1972). *Osnovnyye etapy istoricheskogo razvitiya obshcheobrazovatel'noy shkoly vzroslykh (1959–1971)* [The Main Stages of the Historical Development of a Comprehensive Adult School (1959–1971)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Moskva [in Russian].

Zmeyer, S. I. (2000). *Stanovleniye andragogiki (Razvitiye teorii i tekhnologii obucheniya vzroslykh)* [The Formation of Andragogy (Development of Theory and Technology of Adult Education)]. (Doctor's thesis). Moskva [in Russian].

Koliada, N. M. (2004). *Rozvytok nedilnykh shkyl v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [The Development of Sunday Schools in Ukraine (the Second Half of XIX – the Beginning of XX Century)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Mazurkevych, O. R. (1963). *Vyznachni ukrainski pedahohy – narodni prosvityteli. Kh. D. Alchevska ta ii spodvyzhnyky* [Prominent Ukrainian Educators - National Enlighteners. Kh. D. Alchevska and Her Associates]. Kyiv [in Ukrainian].

Martirosian, O. I. (2013). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady rozvytku osvity doroslykh v Ukraini (20-50-ti rr. XX stolittia)* [Organizational and Pedagogical Principles of Adult Education in Ukraine (20-50-s of the XX Century)]. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Muxin, M. I. (1977). *Voskresnaya shkola X. D. Alchevskej i yeye rol' v stanovlenii obrazovaniya vzroslykh (1862–1919)*. [Sunday School of Kh. D. Alchevska and Its Role in the Formation of Adult Education (1862–1919)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Russian].

Naumchenko, I. L. (1970). *Iz istorii vzniknoveniya i razvitiya shkol obucheniya vzroslykh i molodezhi bez otryva ot proizvodstva* [From the History of the Emergence and Development of Adult and Youth Training Schools on the Job]. Moskva [in Russian].

Pichkurenko, Ya. L. (1953). *Rol' voskresnykh shkol i vechernix kursov dlya rabochix v osvoboditel'nom dvizhenii Rossii (1859–1903)* [The Role of Sunday Schools and Evening Courses for Workers in the Liberation Movement of Russia (1859–1903)]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Moskva [in Russian].

Pobirchenko, N. S. (2001). *Pedahohichna i naukovoprosvitnytska diialnist Hromad u konteksti suspilnoho rukhu Naddniprianskoi Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Pedagogy, Scientific and

Educational Activities in the Context of Naddniprovska Ukraine Social Movement (the Second Half of the XIX – the Beginning of XX Century). (Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Podobed, V. I. (Ed). (2000). *Obrazovaniye v zroslykh na rubezhe vekov: voprosy metodologii, teorii i praktiki [Adult Education at the Turn of the Century: Issues of Methodology, Theory and Practice]*. In T. I. Social'no-ekonomicheskiye i pravovyye predposylki razvitiya obrazovaniya v zroslykh. Book 1. Istoriya razvitiya obrazovaniya v zroslykh v Rossii. Sankt-Peterburg: IOV RAO [in Russian].

Popinova, M. V. (2003). *Razvitiye voskresnykh shkol v Rossii kak formy obrazovaniya v zroslykh : seredina XIX – nachalo XX vekov [The Development of Sunday Schools in Russia as the Forms of Adult Education: the Mid – 19th – early 20th Centuries]*. (Candidate's thesis). Moscow [in Russian].

Potochny, Ye. (1999). *Rozvytok osvity doroslykh v Halychyni (1867–1918) [Development of Adult Education in Galychyna (1867–1918)]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

Sihaieva, L. Ye. (2010). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends of Adult Education in Ukraine (the Second Half of XX – the Beginning of the XXI Century)]*. (Doctor's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Tymchuk, L. I. (2005). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady ukrainskoi osvity doroslykh na Bukovyni (1869–1940) [Organizational and Pedagogical Principles of Adult Education in Bukovyna (1869–1940)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Tymchuk, L. I. (2016). *Stanovlennia ta rozvytok andrahohiky yak teorii i praktyky osvity doroslykh v Ukraini (kinets XIX – XX stolittia) [Formation and Development of Andragogy as a Theory and Practice of Adult Education in Ukraine (the End of XIX – XX Centuries)]*. (Extended abstract of Doctor's thesis). Ternopil [in Ukrainian].

Trepalin, Ya. A. (1958). *Osnovnyye etapy razvitiya sistemy obshchego i spetsial'nogo obrazovaniya bez otr'va ot proizvodstva [The Main Stages of Development of the System of General and Special Education on the Job]*. *Izvestiya Voronezhskogo pedagogicheskogo universiteta – News of the Voronezh Pedagogical University*, 25, 117–157 [in Russian].

Cherkasova, S. O. (2001). *Prosvitnytsko-pedahohichna diialnist studentskykh hromadskykh orhanizatsii universitetiv Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [The Educational and Teaching Activities of Student Social Organizations of Ukraine Universities (the Second Half of XIX – XX Centuries)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

Shynkarenko, L. I. (2010). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Ukraini (1946–2007) [Tendencies of Adult Education in Ukraine (1946–2007)]*. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Shportenko, A. M. (1970). *Razvitiye obucheniya v zroslykh v Ukrainской SSR (1917–1967) [The Development of Adult Education in the Ukrainian SSR (1917–1967)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Russian].

Дата надходження статті: «09» жовтня 2019 р.

Стаття прийнята до друку: «31» жовтня 2019 р.

Тимчук Людмила – професор кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор педагогічних наук, доцент

Tymchuk Liudmyla – Professor of the Pedagogy and Social Work Department of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Куліковська Ірина – асистент кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Kulikovska Iryna – Assistant of the Department of Music of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Тимчук, Л., & Куліковська, І. (2019). Становлення та розвиток андрагогіки в Україні: історіографічний аналіз. *Педагогічний дискурс*, 27, 50–60. doi: [10.31475/ped.dys.2019.27.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.06).

Tymchuk, L., & Kulikovska, I. (2019). Formation and Development of Andragogy in Ukraine: Historiographic Analysis. *Pedagogical Discourse*, 27, 50–60. doi: [10.31475/ped.dys.2019.27.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.06).